

Arkeologisk utredning

VÅLÅBERGET

inför utökning av bergtäkt i Idre socken, Älvdalens kommun,
Dalarnas län
2022

Arkivrapport dnr 127/22

Greger Bennström

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY

Fastighetskartan: © Lantmäteriet.

Väggkartan: Lantmäteriet (CC0)

Dalarnas museum, Falun, 2022

Sammanfattning

Dalarnas museum genomförde hösten 2022 en arkeologisk utredning steg 1 vid Vålåberget, Älvdalens kommun, Dalarna. Utredningsområdet var 11 hektar stort. Det fanns inga lämningar registrerade sedan tidigare inom utredningsområdet. Vid inventeringen dokumenterades ett välbyggt gränsmärke. Gränsmärket finns inritat på storskifteskartan från 1890-talet. Då gränsmärket ligger i en befintlig gräns fördes det inte in i Riksantikvarieämbetets Kulturmiljöregister.

Inledning

Under senhösten 2022 utförde två arkeologer en arkeologisk utredning steg 1 i form av en fördjupad fornminnesinventering vid Vålåberget i Älvdalens kommun, Dalarnas län, figur 1. Anledningen till utredningen var att en befintlig bergtäkt skulle utvidgas. Beställare var MaserFrakt AB genom Ekdahls Bergundersökningar AB. Arbetet utfördes som en frivillig utredning utan länsstyrelsebeslut.

Antikvarisk bakgrund

Hur länge samerna har funnits i Idreområdet är oklart. Men i början av 1700-talet fanns sju samefamiljer i Idre/Eajra (Lannerbro Norell 2006). Platser runt sjöarna med lämningar efter en stenåldersbefolkning och fångstgropar visar dock att en fångstkultur funnits i området redan för flera tusen år sedan.

I slutet av 1500-talet uppges att det fanns 15 nybyggargårdar i Särna och Idre och 1694 fanns 8 gårdar i Idre by (Trevalampi 2004). Idre/Eajra var länge väglöst land. Först i mitten av 1800-talet var vägen mellan Särna och Idre by klar och 1928 kom järnvägen via Västerdalarna. Vägar till byar och gårdar utanför Idre by byggdes först på 1920–1930-talen. I närheten av utredningsområdet finns flera fäbodrar. De flesta fäbodarna har uppkommit under 1800-talet men bland annat Gränjåsvallen och Gammelsättervallen kan spåras till 1700-talet (Henricson 2009).

Fjällturismen runt Stådjan verkar ha kommit i gång redan i slutet av 1800-talet. År 1918 startade en pensionatsrörelse i Idre by med annex i Gränjåsvallen (Henricson 2009). År 1937 invigdes Grövelsjöns fjällstation medan Gränjesvålen Friluftsanläggningar, senare Idre Fjäll, öppnade 1968 (idrefjall.se). Fjättervålen skidanläggning och stugby grundades även den i slutet av 1960-talet (fjatervalen.se).

Syfte / Målsättning

Syftet med utredningen var att undersöka om oregistrerade forn- eller kulturlämningar fanns inom det område som planerats för exploatering. Om fornlämningar påträffades skulle dessa dokumenteras och preliminärt avgränsas.

Resultatet från utredningen ska kunna användas av länsstyrelsen vid fortsatt hantering av ärendet och utgöra underlag för eventuellt kommande arkeologiska åtgärder. Resultatet ska också kunna användas som underlag för företagarens fortsatta planering.

Metod

En översiktlig kartstudie gjordes innan fältarbetet för att ringa in eventuella intressanta områden. En mer genomgående kart- och arkivstudie gjordes i rapportfasen då kartor och litteratur granskades. Fältinventeringen bestod av att terrängen i utredningsområdet granskades okulärt till fots enligt gängse rutiner relaterat till terrängens beskaffenhet, markförhållanden och givna tidsramar. För underlagskarta och registrering användes Riksantikvarieämbetets mobilapplikation Fältreg för att sedan eventuellt kompletteras och färdigregistreras i Fornreg.

Resultat

Kart- och arkivstudier

Det fanns inga lämningar registrerade sedan tidigare, vare sig i Kulturmiljöregistret eller Skog och historia-registret i Skogens pärlor. Strax söder om utredningsområdet finns ett flyttblock med grottbildning registrerat (L2001:8679). Utmed Idresjöns stränder har ett flertal fynd av stenålderskaraktär gjorts. På själva Vålåberget finns en ev. stensättning (L2020:4837) och direkt öster därom ett fångstgropssystem (L2020:4834), figur 2.

De historiska kartor som har studerats visar inte några indikationer på kulturhistoriska lämningar. Två gränsmärken finns inritade på storskifteskartan över skogsmarken till Idre skifteslag (20-säa-64.5) från 1890-talet. Fastighetsgränsen utgjorde då gräns mellan Idre bys ägor och Kronoparken, nu Idre 14:12 och Storbo 80:1, figur 3. Några detaljerade historiska kartor över Kronoparkens mark har inte hittats i Lantmäteriets digitala arkiv.

Fältinventering

Inventeringsområdet utgjordes av en yta på ca 11 hektar. Terrängen bestod mestadels av kuperad småblockig morän, med inslag av partier med större block och berg i dagen. Marken utgjordes av ganska gles tallskog med inslag av löv samt ett hygge längst i söder, foto 1. Hela utredningsområdet gick över i ca 20 meter breda stråk. Mindre sank- och myrpartier inventerades mer översiktligt.

Inom utredningsområdet dokumenterades ett objekt, ett gränsmärke.

Gränsmärket utgjordes av ett något oregelbundet, runt röse, 1,3 meter i diameter och 0,3 m högt bestående av 0,1–0,7 meter stora stenar. I mitten stod en rest sten, 0,6 meter hög, 0,2–0,4 meter bred (VNV-ÖSÖ) och 0,25 meter tjock. På stenens ovansida var ett vitt streck målat. I röset stod också en stör, foto 2.

Slutsatser och utvärdering

Det gränsmärke som påträffades låg i en befintlig gräns och utgör således inte någon kulturhistorisk *lämning*. Därmed har gränsmärket heller inte lagts in i Riksantikvarieämbetets kulturmiljöregister. Enligt brottsbalken får dock inte gränsmärken tas bort, flyttas, täckas över eller ändras.

Sannolikt är gränsmärket det som finns inritat på storskifteskartan (20-sää-64.5) med beteckningen XXXVI, figur 3. Det andra gränsmärket, XXXVIII, kunde inte återfinnas vid inventeringen. Det skulle ligga intill kraftledningsgatan och kan ha blivit sönderkört i samband med avverkning. Det är också möjligt att det inte var lika välbyggt som XXXVI, utan att det har bestått av en ensam rest sten eller några enstaka hoplagda stenar.

Referenser

Henricson, Esbjörn (red.). 2009. *Idre bygdebok del 3*. Lund.

Lannerbro Norell, Maria. 2006. Samekulturen i Idre. I: *Dalarna 2006*.

Dalarnas Hembygdsbok årgång 76. Falun.

Tervalampi, Jouni. 2004. De vandrade i fjällen. I: *Idre sameby – med historiska spår i framtiden*. Bokserie Gaaltije 3. Östersund.

Idre Fjälls hemsida (2022-07-01) <https://www.idrefjall.se/om-oss/var-historia/>

Fjätervålen hemsida (2022-11-09) <https://fjatervalen.se/om-fjatervalen/>

Arkiv

KMR, Riksantikvarieämbetets kulturmiljöregister. app.raa.se/open/fornsok
Skog och historia-skiktet i Skogens pärlor, Skogsstyrelsen, kartor, skogsstyrelsen.se/kartorapp/

LMV Lantmäteriet, lantmateriet.se/historiskakartor:

Rikets allmänna kartverk J141-16C2-3i-j78

Lantmäterimyndigheternas arkiv: 20-sää-41, 20-sää-64.5

Tekniska och administrativa uppgifter

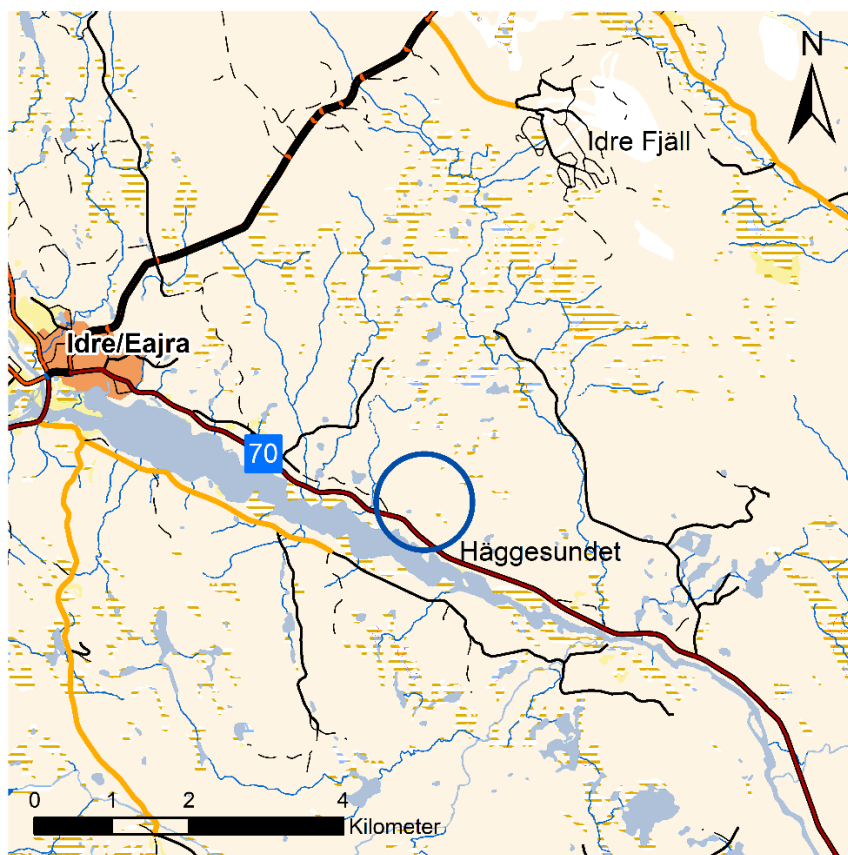
Länsstyrelsens diarienummer:	-
Fornreg, uppdragsnummer:	202201389
Socken:	Idre
Fornlämning, RAÄ-nr:	-
Fornreg, lämningsnummer:	-
Fastighet:	Idre 14:12 och Storbo 80:1
Koordinater, mitten:	N 6858696
(SWEREF99 TM)	E 384506
Höjd (RH 2000):	460-500 m.ö.h.
Inmätning:	GPS
Utförandetid:	2022-11-02
Undersökt yta:	11 hektar
DM projektnummer:	1828
DM diarienummer:	127/22
DM foto accessionsnr:	DM ARK1828
Arkeologisk personal:	Greger Bennström, André Nylander
Projektansvarig:	Greger Bennström

Dokumentationsmaterialet förvaras på Dalarnas museum. Inga fynd tillvaratogs.

Bilagor

1. Figur 1–3 Kartor.
2. Foton 1–2.

Bilaga 1

Figur 1. Översikt Dalarna och utsnitt från vägkartan med utredningsområdet inom den blå cirkeln. Skala 1:100 000.

Bilaga 1

Figur 2. Utsnitt från fastighetskartan med utredningsområdet markerat med blå linje, gränsmärket och två av de omnämnda registrerade lämningarna med röd punkt. Skala 1:10 000.

Bilaga 1

Figur 3. Utsnitt från storskiftetskartan (20-säa-64.5) med de två gränsmärkena XXXVIII och XXXVI. Utredningsområdet markerat med blå linje. Skala 1:3000.

Bilaga 2

Foto 1. Terrängen i den nordvästra delen av utredningsområdet. Foto: Greger Bennström.

Foto 2. Gränsmärket fotograferat från norr. Foto: Greger Bennström.